

50667

POZNEJME UKRAJINU
SBÍRKA INFORMAČNÍCH A ČASOVÝCH
POJEDNÁNÍ O UKRAJINSKÉ OTÁZCE.

H. BOCZKOWSKI:
Z DĚJIN UKRAJINY
A UKRAJINSKÉHO
OBROZENÍ

ČESKÁ SERIE

Číslo 4.-5.

DUBEN

1 9 1 9

KYJIV-PRAHA

Cena 2 K.

NÁKLADEM UKRAJINSKÉHO VYDAVATELSKÉHO
DRUŽSTVA „ČAS“, KYJIV-PRAHA. TISKEM LIDOVÉ
KNIHTISKÁRNY J. SKALÁK A SPOL. PRAHA II,
HYBERNSKÁ 7.

ÚVODEM.

Tento stručný přehled dějin Ukrajiny a zejména novodobého obrození ukrajinského národa je vyňatkem z mé studie »Ukrajinská otázka«, uveřejněné před 10 lety ve »Slovan-ském Přehledu« (R. XII. a XIII.). Tyto kapitoly knižně vyšly pak v mé brožurce »Ukrajina a ukrajinská otázka«, vydané na počátku války v Praze (r. 1915), ale byly censurou na mnoha místech vybíleny. Nyní, kdy ukrajinský problém má očividný a nepopíratelný mezinárodní význam a kdy v souvislosti s tím faktem jeví se o něj zvýšený politický zájem, vydavatelství této sbírky pokládalo za vhodné znovu uveřejnit zmíněné tři kapitoly, věnované oné složce ukrajinské otázky, jež dosud v širší veřejnosti je téměř neznámá.

Stručný přehled dějin Ukrajiny má jaksí být úvodem k porozumění dalších dvou kapitol, z nichž je v podstatě popsán vznik a vývoj novodobého obrození ukrajinského obrození až do světové katastrofy z r. 1914. Ukrajinský problém za války a cesty, kterými šla Ukrajina k svému osamostatnění — budou vyličený v jiném svazku této sbírky.

Uveřejněné zde části mé zmíněné studie byly ovšem pro toto vydání revidovány, opraveny a poněkud doplněny.

Úkol tohoto pojednání je čistě informativní. Má přispěti k věcnému poznání historického pozadí ukrajinské otázky a takto čeliti nesprávnému a předpojatému názoru na vznik a původ moderního ukrajinského hnutí.

Spisovatel.

Koncem března r. 1919.

O B S A H.

	Strana
Úvodem	3
I. Stručný přehled dějin Ukrajiny	5
II. Z dějin obrození ukrajinského národu	16
1. Z dějin obrození východní (ruské) Ukrajiny	18
2. Z dějin obrození západní Ukrajiny	25

I.

Stručný přehled dějin Ukrajiny.*)

Dlouhý čas historie Ukrajiny nebyla studována samostatně, nýbrž spolu s historií Ruska a Polska. Vysvětluje se to tím, že stará historiosofie těžiště historického studia spatřovala v politických dějinách toho kterého národa; při tom kulturní, hospodářská stránka jeho rozvoje byla opomíjena jako druhořadná.

*) Historicko-politické příčiny způsobily, že do nedávna nebyla ještě pro označení Ukrajinců jednotného národního názvu. Zpravidla pro označení ruských Ukrajinců užívalo se úředního názvu Malorusové, pro rakouské Rusíni. Zároveň se vyskytovaly i jiné lokální názvy pro označení jednotlivých součástek ukrajinského národa (Rusnjaci, Kozáci, Červonorusové atd.). V souvislosti s národním obrozením Ukrajinců vznikla ovšem potřeba jednotného názvu. Vědecký název Jihorusové (Južnorusy), navržený Kostomarovem (užívaný Pypinem), se neujal, naproti tomu název Ukrajinci, ukrajinský národ (původně ukrajinskoruský, tudíž-Ukrajina-Rus), pomalu se vžil a dobyl si práv občanství nejenom doma, ale i v cizině. (Slovo Ukrajina v dějinách ukrajinského národa se vyskytuje už na počátku středověku, původně však ve smyslu zeměpisném, pro označení pohraničního území. Později, za polské vlády, pro označení jádra dnešní Ukrajiny.) — Dnes název tento má národně zeměpisný smysl, označující jednak veškeré ukrajinské území, jednak všechny příslušníky tohoto národa: ruské i rakousko-uherské, asijské i americké vystěhovalce. Je to tudíž jedině správný název pro označení tohoto národa, protože bylo ho důsledně použito v této práci. (Podrobněji o tom v mé »Ukrajinské otázce«, kap. II., »Slovan. Přehled«, ročník XII., č. 4—6.)

Následkem toho, co se nazývalo historií národa, bylo de facto historií státoprávní, dějinami panujících dynastií, podrobným výpočtem vojenských činů.

Pochopitelně, že při podobném nazírání na podstatu historické vědy byla historie národů politicky a státoprávně nesamostatných studována jen potud, pokud se dotýkala politických dějin státu, k němuž přivtěleny byly tyto národnosti.

Že při tom skutečná historie takových nesamostatných národů velmi často zcela mechanicky se drobila na ojedinělé části, následkem čehož bylo nemožno podati celistvý obraz historické evoluce té které národnosti v postupném rozvoji — jest samozřejmo.

Celkem — úplně systematické historie takoví národové neměli, a měli-li, byly dějiny jejich zpravidla neuspokojivé.

V podobném postavení ocitl se ukrajinský národ, jenž na úsvitě svého života pozbyl státní samostatnosti a politické neodvislosti.

Teprve přijetím nových názorů a method do historické nauky (miním hlavně tak zv. »kulturní historii«) a vystoupením samostatných ukrajinských historiků (Kostomarova, Dragomanova, Antonovyče, M. Hruševského a jiných) v druhé polovici minulého století historie ukrajinského národa studuje se a zkoumá samostatně a soustavně.

Ukrajínští učenci obrátili hlavní zřetel na kulturní, hospodářské a sociální dějiny svého národa, které obyčejně byly ignorovány neukrajinskými historiky; dále vytkli si za úkol sestrojiti celkový obraz minulosti ukrajinského národa v jeho postupném vývoji; konečně ukrajínští historikové (zejména známý ukrajinský historiograf prof. M. Hruševskij) podjali se práce, vysvětliti skutečnou úlohu politického činitele v dějinách ukrajinského národa a zároveň objasniti úlohu jeho v dějinách východních Slovanů a východní Evropy vůbec.*)

*) »Звичайна схема »руської« історії і справа раціонального укладу історії східного Славянства.« Петроград 1904.

Svoji historickou *profession de foi* prof. M. Hrušovský precisoval takto: »Jestli v soudobé historické vědě vůbec těžiště badání přenáší se na dějiny sociálně právních, hospodářských a kulturních poměrů, kdežto vnější politická historie má hlavně význam pouze, pokud působila na tyto poměry — v dějinách ukrajinské historie vyplývá to z jejího obsahu samého.«

»Hospodářská, sociální a kulturní historie ukrajinského obyvatelstva jest pro některá období jediné možnou historií ukrajinského národa — a proto i bez ohledu na vůdčí zásady soudobých historických studií v dějinách ukrajinského národa vůbec na první místo musí být postaveny zjevy hospodářského a kulturního vývoje.«

Rozumí se, že za takové metody historie ukrajinského národa objevila se daleko ne v takové podobě, v jaké ji obyčejně líčili polští a velikoruští historikové. Místo rozdrobených, ojedinělých period — více nebo méně vsunutých do dějin polských a ruských — máme před sebou celistvý obraz postupného vývoje ukrajinského národa v jeho minulosti, v němž jednotlivé epochy a události jsou v příčinném vztahu, a v němž všude zrcadlí se vůdčí myšlenka dějin ukrajinského národa.

»V tomto sociálním a kulturně hospodářském pochodu máme základ národního života, který nás vede všemi stadii existence ukrajinského národa a pojí jeho dějiny v jednotný ústrojný celek.« (Hrušovský.)

*

Je pochopitelné, že při nedostatku povšechných zpráv o prvo počátečním osazení a o vnitřní diferenciaci východní slovanské kmenové skupiny, jest velmi obtížno s dostatečnou vědeckou jistotou nastíniti obraz počáteční historie jak východního Slovanstva vůbec, tak i ukrajinského národa zvlášť, totiž oné jižní skupiny východních slovanských kmenů, které byly nejbližšími předky soudobých Ukrajinců.

Z toho, co jest dosud známo, lze připustiti (domněnka prof. M. Hruševského), že období od IV. do VIII. stol. naší éry jest dobou osazování ukrajinských kmenů na jihu nynějšího území.

Do polovice VII. století »ukrajinská kolonisace« byla již s to, aby obsadila pozdější toto území aspoň v hlavních rysech (poněvadž národopisné hranice neustálily se ovšem hned z počátku pevně).

Součinností ukrajinských kmenů, zejména ústředního kmene Polanů, vznikl kyjevský stát: první to politické a kulturní středisko východní Evropy a zároveň první státní a politické sjednocení tehdejší Ukrajiny. Stol. IX.—XI. bylo dobou rozkvětu intensivního politického a kulturního života tohoto státu.

Přijmutí křesťanství, šíření přinesených s ním prvků byzantské kultury a osvěty, primární sociálně hospodářské třídění obyvatelstva, dosti silný rozvoj průmyslu a obchodu — toť obsah tohoto období, které spolu s předešlými stoletími, kdy bylo připraveno politické sjednocení ukrajinských kmenů, tvoří první periody dějin ukrajinského národa.*)

Jak známo, koncem XI. století, zejména však v XII. století. Kyjev pozbývá ponenáhlu svého politického významu. V té době

*) Přivtělení kyjevského státu k dějinám ukrajinského národa vyvolalo námitky se strany velikoruských historiků, považujících zpravidla kyjevskou periodu za organickou součástku všeruských dějin a za jakýsi úvod do dějin pozdějšího moskevského státu. Odpovídaje na tuto námitku, prof. M. Hruševskij podotýká: »Ovšem, v IX. a X. století nebyl ukrajinský národ v plné tvářnosti — jako nebylo v XII. až XIV. století velikoruské nebo ukrajinské národnosti v té podobě, v jaké se nám nyní jeví. Ale já, jako každý jiný historik, vytknuvši si za úkol prostudovati evoluci národa, musím vycházeti z prvopočátku jeho rozvoje — a s tohoto hlediska kulturní, hospodářský a politický život jižní skupiny východních slovanských plemen, z nichž utvořila se ukrajinská národnost, nezbytně musí býti zařazen do historie ukrajinského národa — rozhodně s větším daleko právem, než s jakým »kyjevská perioda« vsunuje se do všeobecně přijaté historie velikoruské říše, nazývané »ruskou historií«.

v severovýchodním Rusku vznikají nová politická střediska budoucího moskevského velikoruského státu.

Tatarská pohroma (1223—1240) zasazuje poslední ránu kyjevskému státu, zároveň Ukrajinci pozbývají samostatného státu a politické neodvislosti.

Kyjevská perioda v politických dějinách Ukrajiny byla vystřídána h a l y č - v o l y ň s k ý m pokusem o státní samostatnost. Tatarským vpádem totiž západní Ukrajina (Volyň a Halyč) nebyla přímo dotčena. Sem počalo stěhovati se ukrajinské obyvatelstvo z ohrožených Tatary jihovýchodních končin Ukrajiny.

Koncem XII. stol. (r. 1199) došlo pod vedením knížete Romana ku spojení zemi volyňské s halyčskou v samostatný ukrajinský stát, jenž udržel se bezmála do prostřed XIV. stol.

Kníže Roman a pak jeho syn Danylo snažili se dostati pod svoji moc východní Ukrajinu a vysvoboditi ji z tatarského jha. Tyto jejich snahy nezdařily se následkem houževnatého odporu Zlaté Hordy a pro anekční choutky Polska i Uher na západo-ukrajinské okrajové provincie.

Pokusy obou zmíněných ukrajinských vladařů, získati pomoc v Evropě pro tuto protitatarskou akci rovněž selhaly pro naprostou lhostejnost evropských panovníků. Jediným jejich výsledkem bylo poskytnutí papežem (r. 1252) halyčsko-volyňským vladařům k r á l o v s k é k o r u n y.

Politický úkol volyňsko-haličského státu — (totiž sjednocení a obnovení celé samostatné Ukrajiny) se nezdařil. Východní Ukrajina — porobená Tatary — ve skutečnosti zůstala mimo okruh působení tohoto západo-ukrajinského státu.

V celkových dějinách Ukrajiny volyňsko-halyčská perioda není však zcela bezvýznamná. Naopak po stránce kulturní znamená veledůležitou etapu: přimknutí Ukrajiny, jež dosud byla výhradně pode vlivem byzantské kultury — do okruhu působení západo-evropské vzdělanosti. Pohříchu, jak řečeno — trvání volyňsko-haličského státu v celku bylo velmi krátké.

Polsko-uherské výbojné snahy proti Ukrajině byly korunovány úspěchem. Polsko anektovalo Halič a Cholmsko. Tím nejenom že byla zasažena krutá rána ukrajinské politické samostatnosti, ale zastaven i další samostatný národně-kulturní pokrok ukrajinského národu vůbec. Vyšší vrstvy ukrajinského obyvatelstva propadaly pozvolné polonisaci —, obecný lid na staletí byl uvržen v hospodářskou porobu a duševní obskurantismus...

Ukrajina, obklíčená mocnými sousedy výbojných záměrů (Uhry, Polskem a Velikým knížectvím Litevským), porobená Tatary, docela vysílená knížecími sváry — nepozorovaně po částech jest přivtělována k litevskému státu a později spolu s Litvou dostává se pod vládu polskou (r. 1385).

Těmito událostmi zahajuje se nová perioda v dějinách ukrajinského národa. Vyznačíme v ní nejdůležitější momenty. Předně třeba zdůrazniti nestejně výsledky politického přivtělení Ukrajiny k Litvě a k Polsku. Litva nejen že nejevila politického nátlaku na anektované ukrajinské a běloruské území, nýbrž pro svou malou kulturu sama propadla vlivu slovanského živlu, zejména běloruského.

A také v politickém ohledu litevský stát zachovával neutralitu vůči přivtěleným zemím; v tom směru jeho zásadou bylo: starého nerušiti a novostí nezaváděti. Zcela jinak působil stát polský na anektované ukrajinské území. Jednak svou vyšší kulturní úroveň, jednak svou expansivní politikou, působení Polska hluboce zasáhlo do dějin ukrajinského národa a zůstavilo v nich četné stopy: je to zřejmo hlavně v hospodářských, sociálních a kulturních poměrech Ukrajiny. Po stránce hospodářské a sociální vidíme u Ukrajinců jednak rychlý vzrůst privilegované třídy, která ponenáhlu se odnáródňuje, jednak pozvolný vzrůst širokých lidových davů sociálně, hospodářsky a právně úplně porobených, které však v národnostním ohledu zůstávají ve stavu surové, etnografické látky a které křečovitě lpí na

pravoslaví jakožto na jediném zevním znaku své národní individuality.

Co se týče kultury, Ukrajina v té době podlehla západoevropskému působení, které v celku zvítězilo nad východní byzantskou kulturou (hlavně západní, pravobřežní Ukrajina).

Všichni tito činitelé připravili a podmnínili rozuzlení této třetí periody v dějinách ukrajinského národa, jež přibližně potrvála čtyři století (XIV. až XVII.).

Nová, čtvrtá perioda počíná koncem XVI. století silným, lidovým hnutím porobených davů. Toto hnutí na počátku následujícího století nabývá rázu velké sociální revoluce, která se vyvrcholila v polovině XVII. století tak zv. »Chmelnyčinou« (Bohdan Chmelnyčkyj). Hlavní hybnou silou tohoto hnutí byli ukrajínští kozáci, jichž vznik spadá do minulého období a byl nejvíce podmíněn hospodářskými příčinami (Záporožská Sič).

S počátku kozácké hnutí bylo rázu spíše užšího, lze-li tak říci, stavovského: kozáci hájili svou svobodu, energicky bojovali proti pokusu polské vlády podmaniti si a omeziti jejich svobodné zřízení. V dalším stadiu hnutí nabývá rázu sociálního: kozáci vystupují na obranu hospodářsky a právně zotročeného ukrajinského lidu, jenž po stech prchal ze západní do levobřežní Ukrajiny (na východ od Dněpru), aby se tak vymanil z jařma polské šlechty.

Současně v tomto hnutí objevují se dva nové prvky: náboženský a národnostní.

Jak známo, koncem XVI. století (r. 1596) v západní Ukrajině zavedena byla náboženská řecko-katolická Unie. Pro katolické Polsko byla tato Unie pouze přechodní etapou ke katolisaci Rusí, t. j. Ukrajiny. Avšak v širokých ukrajinských massách, pro něž pravoslaví bylo jediným význačným znakem národní individuality, tato Unie setkala se s velikým odporem. Unii přijalo jen vyšší duchovenstvo západní Ukrajiny, hlavně z příčin kastovníckých. Jde totiž o to, že tou dobou Ukrajina prožívala náboženskou krisi, poněkud obdobnou a přiveděnou týmiž dů-

vody a příčinami, jako západní evropská náboženská reformace. Na venek tato náboženská reformace projevila se svéráznými nábožensko-osvětovými organisacemi, tak zv. »bratrstvy«. Že toto náboženské hnutí, směřující hlavně proti vyšší duchovní hierarchii a zlořádům církevním, nelíbilo se vysokému duchovenstvu — jest samozřejmo. Když však ukrajinská bratrstva došla energické podpory u cařihradského patriarchy, vysoké ukrajinské duchovenstvo samovolně rozhodlo se přijmouti Unii, aby takto zachovalo si dosavadní privilegované a nekontrolované postavení.

Unie ve svém šíření na východ došla až do Kyjeva, kde byla zadržena ukrajinskými kozáky, kteří vystoupili na obranu pravoslavné víry anebo ukrajinské národnosti, ježto jak známo, v této době náboženské a národní prvky navzájem splývaly a se podmiňovaly.

Teprve v posledním svém stadiu ukrajinská revoluce XVII. století nabývá rázu národnostního a politického.

Národním vůdcem byl tehdy znamenitý vojevůdce kozáků — Bohdan Chmelnyckyj. Chmelnyckyj, osvobodiv na čas východní Ukrajinu z pout hospodářského a sociálního i náboženského ujařmení, sní o národním obrození a politickém osvobození celé Ukrajiny, o založení neodvislé ukrajinské říše »po Lvov, Cholm a Halič«. Aby uskutečnil tento svůj záměr, umínil si zasaditi rozhodnou ránu polskému státu — za tím účelem navazuje styky s některými evropskými státy, a tím právě jest vysvětleno dobrovolné připojení Ukrajiny k moskevskému státu.*)

*) Mnozí učenci spatřují v tomto připojení Ukrajiny k Moskvě jakýsi projev národní příbuznosti Ukrajinců s Velikorusy, zkrátka zdůrazňují v ní národnostní moment. Sotva však lze souhlasiti s takovouto interpretací spojení Ukrajiny s moskevským státem, poněvadž tato politická unie, jako vůbec všechny ostatní, nejméně se opírala o zásadu národního příbuzenství nebo sympatie účastněných v ní národů. Bylať obyčejným taktickým prostředkem k dosažení politického cíle, o němž

Události, o nichž jsme se právě zmínili, odehrály se hlavně v levobřežní Ukrajině, východně od Dněpru. V západní Ukrajině, která byla vrácena Moskvou Polsku r. 1667 (Andrusovský mír), jako ozvěnou a spolu finalem národního hnutí východní Ukrajiny, byly tak zv. »hajdamácké vzpoury«. (R. 1734–1768.) Toto hnutí, způsobené hospodářskými a sociálními motivy, celkem nemělo jasně vyhraněné povahy. V něm »lupičství a dobrodružství střídaly se s motivy národnostního zápasu a msty«. (Hruševský.)

Ukrajinská revoluce XVII. století nepřinesla Ukrajině ani národního, ni politického osvobození. Příčina takovéhoho rozuzlení tkví v tom, že jak motivem, tak i obsahem byla revolucí s o-

jsem se výše zmínil. A v tomto případě zdá se, že skutečný smysl této politické unie správně vystihuje prof. Hruševský, říká: »Nevíme, jak si představoval Chmelnycký svůj poměr k Moskvě, než lze silně pochybovati o tom, že snad myslil na utvoření nějakého stálého a těsného svazku s ní. Unie s Moskvou, o níž Chmelnycký usiloval, byla pouze součástíkou celého systému svazů, který připravoval proti Polsku. Počínaje Moskva představovala si tento svaz ne jinak, než ve formě připojení Ukrajiny k moskevskému státu, Chmelnycký, snaže se jí vyhověti, projevil ochotu, uznati nad sebou panství moskevského cara, slíbil mu důchody z ukrajinských zemí a byl ochoten poskytnouti moskevské vládě podobnou úlohu k vnitřním poměrům Ukrajiny, jakou dříve měla polská vláda. Nejbližším cílem Chmelnyckého bylo — zavléci moskevskou vládu do války s Polskem, a k dosažení toho neměl za nutné počítati se sliby a pohlížeti do daleké budoucnosti. Když však na konec moskevská vláda rozhodla se k tomu kroku, Chmelnycký velmi brzo se přesvědčil, že podnikl příliš dvojsmyslnou dohodu k uskutečnění svých záměrů.« V té příčině velmi zajímavý jest pokus Chmelnyckého následujícího roku, vysvětliti státoprávní a politický poměr mezi Moskvou a Ukrajinou. Mínil tím březenové resoluce z roku 1654, anebo tak zv. stati Bohdaná Chmelnyckého. Jejich úkolem bylo — stanoviti politický modus vivendi Ukrajiny pod suverenitou Moskvy. A třeba, že tyto »stati« byly sepsány velmi nejasně a neúplně, přece na základě jich někteří ruští právní historikové považovali Ukrajinu za samosprávný stát, jenom personální unii spojený s Moskvou (na př. prof. Sergějevič, »Lekcii isľedovanija po drevnej istorii russkavo prava«).

ciální. »Chmelnyčyna« — praví prof. Hruševskýj — »ukázala se sociální revolucí, a to nejen v představách lidu, jenž šel na výzvu vůdců právě za reorganizací sociálních a hospodářských poměrů, nýbrž i svými důsledky.«

Nicméně, ne-li de jure, tedy de facto jedním z výsledků této revoluce byl — vznik svérázného, republikánského, kozáckého konstitucionalismu v tehdejší Ukrajině. Mínil tím hetmanské zřízení na Ukrajině, nebo tak zvanou »hetmanštynu«, založenou na výše uvedených »statích« Bohdaňa Chmelnyčkého. Nebýtí vnitřního rozdělení, které v té době se dokonalo v sociálním složení ukrajinského kozáctva a které bylo podmíněno objevením se třídního antagonismu mezi směrodatnými ukra-

Zde dlužno upozornit na jeden velmi rozšířený, ač v podstatě naprosto nesprávný názor: domnělou podřízenost a bezvýznamnost státně politického prvku v dějinách ukrajinského národa. Ve skutečnosti má se tato věc téměř opačně: o státně politické neodvislosti snil — jak jsme to právě viděli — nejenom B. Chmelnyčskyj, ale i mnohá z jeho nástupců. A je pozoruhodno, že většina těchto pokusů a plánů byla namířena proti Rusku, důkaz to, jak nacionálně bezvýznamnou byla unie Ukrajiny s Ruskem z r. 1654. Už nejbližší nástupce Chmelnyčského hetman Vyhovskýj uzavřel (r. 1658 v Hadjači) smlouvu s Polskou proti Rusku, dle kterého Ukrajina vešla ve státní spojení s Polskou na právech autonomních jakožto veliké knížectví. Tato unie nebyla však trvalá pro vzájemnou nedůvěru účastníků na ní národů a pro nastalé hetmanské interregnum, za něhož r. 1667 (dle andrusovského míru) Ukrajina byla rozdělena mezi Ruskem a Polskou: levobřežní (od Dněpru) dostala se pod carskou vládu, pravobřežní pod polskou.

Ještě zajímavější byl pokus »osvobození celé Ukrajiny až k Přemyšlu a Samboru«, jež podnikl hetman Dorosenko, spojiv se s Tureckem r. 1669. V důsledku tohoto fakta stala se Ukrajina samosprávnou provincií Turecka na způsob Valašska. Spolek tento netrval však dlouho z důvodů obdobných jako dřívější polsko-ukrajinská unie. Nejznámější však pokus o svržení carského jha a osvobození Ukrajiny podnikl známý a slavný hetman Mazepa (proto v Rusku přezdívali Ukrajincům »mazepinci«): spojil se se Švédskem a Polskou proti Rusku. Vinou spojenců (zejména Karla XII.) pokus se nezdařil. Bitva u Poltavy (r. 1709) byla ukrajinskou Bílou Horou.

jinými kruhy, jež na první místo postavily požadavek politické autonomie Ukrajiny, a mezi lidem, jenž se účastnil revoluce v XVII. století hlavně z důvodů hospodářských a sociálních, — jest možno, že by se bylo Ukrajině podařilo svrhnouti za tehdejší všeobecné krise ve východní Evropě jak polskou, tak i moskevskou nadvládu a takto státi se neodvislým, samostatným státem.

Pohřbchu tehdejší ukrajinští autonomisté všechny své záměry, co se týče osvobození Ukrajiny, opírali o různé politické kombinace s cizími státy, nejen si nevšímajíce lidových mass, nýbrž svou protilidovou politikou popuzující je proti sobě. Z té příčiny ukrajinský lid úplně ochladl k autonomistickým plánům za osvobození Ukrajiny — a ukrajinští autonomisté octli se v postavení generálů bez armády. Této vnitřní nemohoucnosti Ukrajiny dobře využítkovali její sousedé, zejména stát moskevský; pro úspěšnější a rychlejší odnárodnění Ukrajiny Moskva nejen že podporovala tuto nemohoucnost, nýbrž ji zvyšovala umělým sesilováním vnitřních antagonismů v nově přivtělené zemi.*)

*) V politice moskevského státu k přivtělené Ukrajině bylo mnoho velmi zajímavých momentů a faktů. Vůbec cílem Moskvy bylo úplné porobení a odnárodnění Ukrajiny, vyplnění všeho, čím se lišili Ukrajinští od Velikorusů. Vyvrcholením této oficiální moskevské politiky na Ukrajině byla vláda Petra Velikého a Kateřiny II. Poněvadž velmi často se opakují důvody o domnělé naprosté shodnosti všeho ukrajinského s velikoruským, — jest důležité poznati, že moskevská vláda již s prvopočátku směřuje se svojí politikou právě k vykořenění všech národnostních zvláštností Ukrajinců, zejména jazykových. Již na počátku XVIII. století vydány byly zákazy proti ukrajinskému tisku. Ukrajinské knihy měly se překládati do velikoruského nářečí, a to proto, jak se praví v oficiálním cirkuláři — »aby nijaké různosti a zvláštního dialektu u nich (Ukrajinců) nebylo«.

Petr Veliký, fakticky ničte hetmanské zřízení na Ukrajině, ostře vyslovuje se proti tomu, aby malá Rus považována byla za něco samostatného, a projevuje přání, aby »národ maloruský splynul s velikoruským«. Kateřina Veliká, dokonavši úplné porobení Ukrajiny (r. 1764 zrušeno bylo zmíněné samosprávné h e t m a n s k é zřízení na Ukrajině

Ponenáhlu Ukrajina víc a více se porobuje a zotročuje. V druhé polovici XVIII. století tento postup agonie ukrajinského národa dosáhl toho kritického okamžiku, kdy jeho národní smrt zdála se býti nevyhnutelnou.

»Ale lidové massy našly v sobě nevyčerpatelnou sílu obrodu — a totéž XVIII. století, které vidělo největší úpadek ukrajinského národa po předcházejícím vzpružení, přineslo koncem svým počátky obrození...« (Hruševský.)

II.

Z dějin obrození ukrajinského národu.

Paralelné a spojitě studium znovuzrození evropských (slovanských i neslovanských) národů odhaluje mnohou shodu a analogii mezi nimi, svědčící o jejich všeevropském rázu.

Lze tudíž považovati obrození každého jednotlivého národa za pouhý článek jednoho společného pochodu národního znovuzrození či správněji národnostní individualisace Evropy (koncem XVIII. a počátkem XIX. stol.).

a r. 1775 zničena byla kozácká »Zaporožská Sěč« — svérázná vojenská republika a poslední přístřeší ukrajinské politické neodvislosti), přísně vystupuje proti »podvratnému názoru, dle něhož (Ukrajinci) považují se za národ od zdejšího (velikoruského) úplně odlišný«. V dopise knížeti Vjazemskému Kateřina podává recept odnárodnění jinonárodních území ruské říše: »Malá Rus, Livonsko a Finsko — píše císařovna — jsou provincie, které se spravují dle potvrzených výsad; zrušení výsady najednou bylo by velmi nepřístojné, avšak nazývati provincie ty cizozemskými a dle toho s nimi jednati, jest více než omylem a lze to nazvati s jistotou hloupostí. Tyto provincie, jakož i Smolenskou, je třeba nenápadně přivést k tomu, aby se porušily a přestaly se diviti jako vlci z lesa.«

Uvedená fakta jsou zajímavá nejen pro charakteristiku politiky ruské vůbec, a zvláště k Ukrajině, nýbrž jsou ještě důležitější jako doklady k tomu, že Ukrajinci a Velikorusové již v době připojení Ukrajiny k moskevskému státu nebyli a nepovažovali se za jednotný

Tato shoda mezi zvláštními projevy řečeného všeevropského pochodu vysvětluje se ostatně jednotností těch ideí a činitelů, které tvořily jeho základy a jimiž byl podmíněn.

Rovněž i znovuzrození ukrajinského národa jest samo o sobě pouze jednou z variačních forem tohoto všeevropského procesu, poněvadž působily při jeho vzniku a vývoji tytéž myšlenky a zásady, jako v jiných obdobných hnutích, což bylo zdůrazněno a častěji konstatováno mnohými badateli ukrajinského národního obrození a na co bude upozorněno v dalším výkladu. Jest třeba speciálně konstatovati tento fakt se zřetelem na tak rozšířené a zároveň zcela libovolné výklady ukrajinského hnutí, jakoby bylo uměle vyvoláno, či kýmsi vymyšleno (v Haliči prý hr. Stadionem), nebo »intrikou« (polskou, rakouskou, pruskou). Všecky podobné výklady národního obrození Ukrajinců, nehledě k jejich domněle »vědeckému« podkladu, jsou ve skutečnosti naprosto bezdůvodné a nesprávné, majíce jedině za účel stůj co stůj zdiskreditovati a umlčeti toto hnutí.

národ; že národnostní zvláštnosti Ukrajinců nebyly tak nepatrné, jak obyčejně uvádějí odpůrci samostatnosti ukrajinského národa. Jinak by je moskevská vláda nemusila tak soustavně a houževnatě vykořeňovati. Z toho konečně vysvítá, že antagonism mezi Ukrajinci a Velikorusy je původu staršího, a že novodobé národní hnutí mezi Ukrajinci jest jen přirozeným obrozením starého vědomí samobytnosti a nikterak ne umělé, politickými motivy podmíněné hnutí (intrika, separatism), jak tvrdí a snaží se dokázati obhájcové nedílného, jednotného ruského národa a jednotného ruského jazyka.

Jako politické curiosum uvádím, že v české publicistice letos — tedy po říjnové revoluci a v době, kdy na mírové konferenci jedná se o »svazu národů« — byl hájen tento neudržitelný názor. Mním tím závěrečnou poznámku Stěhulova spisu: »Československý stát v mezinárodním právu a styku«, v němž autor brojí proti ukrajinskému separatismu, nazýváje jej dědictvím starého Rakouska, jež »vymyslilo fiktivní národnost ukrajinskou (!!!), podkoupivše nebo svedše různá dobrodružná individua v Haliči a Bukovině«. (Str. 92—93.) Je téměř neuvěřitelné, že tak naivně a předpojatě může se ještě psát a k tomu ve knize vědeckého rázu...

Avšak nestramné, věcné a srovnávací studium tohoto hnutí na celkovém pozadí národnostního obrození celé Evropy jednak co nejlépe odhaluje úplnou nicotnost všech těchto protiukrajinských »theorií«, jednak ukazuje v něm řadu momentů a faktů obdobných historií obrození slovanských (i neslovanských) národů.

1.

Z dějin obrození východní (ruské) Ukrajiny.

Jako u jiných slovanských národů východiskem ukrajinského obrození bylo obnovení či znovuzrození ukrajinského jazyka. Řeč ukrajinské literatury předcházejícího období nebyla ještě lidová: převládaly v ní cizí slovanské prvky. Tato řeč v polovině XVIII. století zaniká. Téměř touže dobou a poněkud i v souvislosti s tím faktem lze pozorovati u některých ukrajinských spisovatelů obrat k živé, lidové ukrajinštině. Nutno při tom poznamenati, že lidová řeč byla uvedena do ukrajinské literatury mnohem dříve (asi v první polovině XVIII. století). Avšak na počátku případy užití ukrajinštiny v literatuře jsou řídké a omezené. Teprve koncem XVIII. století a počátkem XIX. století objevila se řada zajímavých rukopisů v lidové ukrajinštině, jež hrály nemalou úlohu v dějinách tvoření soudobé spisovné ukrajinské řeči, a zároveň i v dějinách obrození ukrajinského národa vůbec.

»Jazyk rozhodl o osudu ukrajinského obrození, obnoviv přetrhaná pojítka mezi inteligencí a lidem, uvolniv cestu k duši lidu, k splývutí s ní. Odtud pochází svérázný obsah, charakterisující tuto novou ukrajinskou literaturu od prvních jejích kroků — národní ráz tvorby, realism a demokratism. Jazyku má děkovati Ukrajina za to, že ukrajinofilstvo neskončilo se sbíráním plodů lidové slovesnosti, sestavováním slovníků a mluvnic, nýbrž že přešlo v skutečné národní obrození.« S tohoto stano-

víska první literární výtvořy, jež vzbudily vážný zájem o lidovou řeč a posloužily poprvé jejímu literárnímu zpracování — znamenají epochu v dějinách ukrajinského národa. (Hruševský.)

Toto mladé hnutí více živelní než vědomé našlo silnou mravní podporu a sankci v tehdejší západoevropské hlásání národní emancipace (Herder), v dovršujícím se touž dobou osvobození a obrození soukenných slovanských národů.

Návrat k ukrajinské lidové poesii objevil nejen nevysychající pramen lidové řeči, nevyčerpatelnou to pokladnici pro obohacení mladého jazyka, ale i zapomenutý, porobený lid. Odtud pochází úcta k tomuto »bezejmennému hrdinovi«, »šedému davu«, odtud idealisace lidu. Zde jsou kořeny ukrajinského »národnictví«, jež značnou měrou ochladilo nadšení a idealisaci staré kozačiny (romantické kozákofilství).

Obyčejně se považuje za východisko obrození ukrajinského národa tištěné vydání travestované »Aeneidy« (1798) J. Kotljarevského, již byla zahájena moderní ukrajinská literatura. »Aeneida« byla první ukrajinskou knihou tištěnou v lidové řeči. Nežli vyšla tiskem, byla velmi rozšířena v opisech a ovšem nemohla zůstati beze vlivu na tehdejší nově se rodící ukrajinskou inteligenci.*) Zejména však pro čistotu a neobyčejnou barvitost své řeči.

*) Jest pozoruhodno, že hned na počátku národního obrození Ukrajinců sledujeme se u nich s mohutným politickým projevem, který měl silný vliv na vytvoření politické ideologie nové ukrajinské inteligence. Mním tím známou rukopisnou »Istoriji Rusov ili Maloj Rosiji« (sepsanou sice rusky, ale duchem veskrze ukrajinskou), jejíž autorství není dosud přesně stanoveno (snad Poletyka?), z konce XVIII. nebo počátku XIX. stol. (tiskem byla uveřejněna teprve r. 1846). Historická hodnota její není valná (obsahuje hodně fantastického, romantického), avšak její abolicionalistické tendence (autonomism, demokratism až k revolucionismu, voltairovský antiklerikalism, naprosté odsouzení sešské roboty, rozhodné hájení politické samostatnosti Ukrajiny) — učinily z tohoto skvělého pamfletu

Slovem, jak praví historička Jefimenková, »kolem charkovské university utvořil se kroužek lidí, který vstoupil s pevným úmyslem pracovati v oboru vědy a literatury pro obrození ukrajinské národnosti, t. j. jednak pro to, aby vědeckou prací odhalil živel této národnosti, jednak aby cestou literární tvorby v národní ukrajinštině uvedl ji do mezinárodního jednotného kulturního svazu«.

Brzo však těžiště této ukrajinské činnosti bylo přeneseno do Kyjeva, kde r. 1834 otevřena byla ruská universita v náhradu za uzavření polské vilenské university (r. 1831) a krzemienického lycea. Kyjevská universita byla zřízena z důvodů ryze politických a se zřejmou protipolskou tendencí. Avšak zrovna pro svou zeměpisnou polohu — v srdci Ukrajiny — stala se novým střediskem dalšího vývoje ukrajinského národa ve směru jeho národní individualisace. V tom ohledu zejména cenná jest vědecká činnost prvního rektora kyjevské university Maksymoviče, znamenitého učence, jenž mnoho učinil pro všestranné studium kyjevské Rusi (v oboru historie, archaeologie, národopisu, místopisu, jazykozpytu a folkloru). Věru ne neprávem nazval ho jeho biograf »celou učenou historicko-filologickou společností pro výzkum kyjevské Rusi«. Maksymovič začal vydávati periodické publikace (»Kijevljanin«, později »Ukrajinec«), jež zcela byly věnovány otázkám Ukrajiny.

Se jménem kyjevské university spjat je vznik známého »Cyrilo-Methodějského bratrstva« (r. 1846), jehož program obsahoval ukrajinskou formuli slovanské myšlenky a jenž zároveň byl prvním pokusem o theoretické vyjádření a zdůvodnění ukrajinské národní ideologie na širších humánních, politických a sociálních základech (federalism, autonomism, demokratism). *)

*) Organisaci veškerého Slovanstva představovali si zakladatelé »bratrstva« ve formě svobodné federace všech slovanských národů, tak, aby »každý národ tvořil zvláštní republiku a aby všechny re-

Jak je známo, »C.-M. bratrstvo« bylo denuncováno a padlo za obět vládním represím dříve (r. 1847), než počalo svoji činnost. Zakladatelé jeho (mezi nimi spisovatelé-buditelé Huľak a Kuľyš, Bělozerský, rovněž geniální ukrajinský básník-věstec T. Ševčenko a proslulý historik Kostomarov) byli zatčeni a krutě potrestáni. Než vliv »bratrských« myšlenek — zejména však jimi prodchnuté poetické tvorby T. Ševčenko — na osudy ukrajinství byl nesporně veliký. Literární práce Ševčenkovy, zvláště jeho proslulý »Kobzarj« (r. 1840) rozhodly o osudu ukrajinské literatury a zároveň i národní samostatnosti Ukrajinců. »Jeho tvorba — praví prof. Hruševskýj — je tvorba národa, jenž rázem — bez jakéhokoliv přechodu — dospěl vysokého literárního rozvoje a individuálního vědomí a který spojil ve svých výtvorech intuici lidové poesie s uvědomělostí literární tvorby.«

Vládní represe vůči kyjevskému »bratrstvu« zahájily v Rusku éru soustavného pronásledování ukrajinského hnutí v carské říši, jež bylo vyvrcholeno známým barbarským »lex Josephovicia« (1876) — carským to úkazem, kterým byla zakázána v Rusku ukrajinština a ukrajinská literatura. Fakt téměř ojedinělý v kulturních dějinách, jenž má leda jednu analogii:

publiky spojeny byly pod jednou federativní vládou: všeobecným slovanským sněmem, sestaveným z představitelů všech plemen. »Bratrstvo« dále žádalo »všeobecné rovnosti a nížádných stavovských tříd«, svobody myšlení a slova; hlásalo náboženskou snášelivost a za jeden z nejpřednějších úkolů považovalo »zničení otroctví a všelikého ponižování nížších tříd«; na konec domáhalo se »všeobecného rozšíření znalosti čtení a psaní«. Svoje myšlenky členové C. M. »bratrstva« mínili rozšiřovati mírnou a kulturní propagandou, rozhodně zavrhuje jesuitskou taktiku ve smyslu zásady »Účel posvěcuje prostředky«. Je pozoruhodno, že v podstatě Ukrajinci ještě dodnes zůstali věrni tomuto svému demokraticko-pokrokovému politickému programu. Ukrajinský historiograf M. Hruševskýj, vzhledem k tomu podotýká: »Organicky anebo lépe řečeno historicky, utvořil se politický program soudobého ukrajinství: decentralisace, národně-územní samospráva, federalism a co nejširší lidovláda.« —

papežskou bullu z r. 1245, již úplně byla vyobcována proven-
čalština jakožto »kacířský idiom«.

Během této doby ruské ukrajinství se projevilo na venek
dvakráte.

Po prvé v 60. letech v době t. zv. »velikých reforem« v
Rusku. Tehdy několik bývalých »bratrů« s Kostomarovem a
Kutyšem v čele (Ševčenko zemřel v předvečer vydání mani-
festu z 19. února r. 1861, jímž byla zrušena v carské říši robota)
založili v Petrohradě revui »O s n o v a« (1861—1862), věnova-
nou speciálně otázce ruského ukrajinství. Jak se dalo očekávat,
»Osnova« dlouho se neudržela. »Bratrské« myšlenky za no-
vých okolností (po osvobození sedláků) a zvláště v předvečer
polského povstání (r. 1863) nenalezly vhodné půdy a ozvěny.
A kromě toho »Osnova« vydávaná v Petrohradě, daleko od
Ukrajiny, přirozeně nemohla silně a bezprostředně působiti na
ni. Neměla tudíž značného vlivu na vývin ukrajinské národní
myšlenky. Známou »Z p o v ě d í« Antonovyče řešila otázku
polsko-ukrajinského poměru v ruské Ukrajině a prohlášením
Žiteckého (stať »Ruské vlastenectví«) formulovala sta-
novisko vzhledem k rusko-ukrajinskému sporu. Obě odpo-
vědi arci vyzněly ve smyslu národní samostatnosti Ukrajinců.
»Osnova« měla však politicko-společenský význam, jsouc vý-
razem těsného duševního svazku mezi ukrajinskou tehdejší in-
teligencí a svobodomyšlnou velkoruskou veřejností. Jinak ukra-
jinské hnutí v Rusku v této době bylo apolitické, majíc po
výtce kulturní ráz.

Počátkem let 70. v souvislosti se zmírněním vládního režimu
vůči ukrajinství — toto soustřeďuje se na krátkou dobu v Ky-
jevě, kolem »Ji h o z á p a d n í h o o d d ě l e n í z e m ě p í s n é
s p o l e č n o s t i« (založené r. 1873), jejíž úkolem bylo vědecké
prozkoumání této země*) a v níž záhy byly seskupeny přední

*) Souvisí se známou národopisnou výpravou P. Ču-
bynského, jejíž výsledky byly shrnuty v znamenitém národopis-
ném veledíle: »Trudy etnografičesko-statističeskoj expedicii v zá-

ukrajinští badatelé (Čubynškyj, Antonovyč, Dragomanov, Vovk, Rusov, Žytečkyj, Kistjakovškyj a j.). V dějinách ukrajinské vědy měla tato »zeměpisná společnost« dalekosáhlý význam: neboť její činností byl dán základ pro ukrajinskou vědu. Zároveň však měla pro Ukrajince důležitost národní vůbec. Neboť nepřímo působila a podnítila oživení ukrajinské literatury (Nečuj-Levytškyj, P. Myrnyj, A. Konysškyj, M. Staričkyj a j.). V jejím ovzduší zrodila se i ukrajinská národní hudba (M. Lysenko).

Lex Josephovicia (1876), úkaz, nazvaný tak podle původce M. Josefoviče, který představil oficielním kruhům ukrajinské hnutí jako »výmysl rakousko-polské intriky a zamaskovaný socialism«, znemožnil jakýkoliv jeho rozvoj v Rusku, odsoudil je k »podzemní« existenci.

Rečená kyjevská »zeměpisná společnost« byla zavřena; členové její potrestáni. Proti ukrajinskému písemnictví byl vydán zvláštní tajný carský úkaz, jímž zakázáno bylo tisknouti v Rusku původní ukrajinské práce anebo překlady do ukrajinštiny, výjma »výtvory krásné slovesnosti« a »historické dokumenty i památky«, dále zakázána byla ukrajinská divadelní představení, dokonce tisk hudebnin s ukrajinským textem. Konečně zakázán byl dovoz ukrajinských knih z ciziny (t. j. hlavně z rakouské Ukrajiny). V tomto těžkém období ukrajinovědná revue »Kijevskaja starina« (1882 až 1905) byla snad jediným zevním projevem ukrajinského života v Rusku.

Teprve r. 1906 — v důsledcích ruského revolučního hnutí, via fakti zrušen smutně proslulý »lex Josephovicia«.

Čtyřicet let ruským Ukrajincům bylo zakázáno býti Ukrajinci; vyvíjeti se národně a kulturně; pěstovati mateřštinu a šířiti mezi lidem osvětu v rodné řeči. Carská vláda doufala tak násilně potlačit vzrůst národního uvědomění mezi Ukrajinci, zá-

padno-russkij kraj« (7 svazků, v Petrohradě v letech 1872—78), jež i posud je hlavním pramenem etnograficko-folkloristického poznání jádra ruské Ukrajiny. —

keřně zničití tuto jeřtě pevně nevypěstovanou národní jednotku. V tom ohledu pozoruhodný jest vládní zákaz vydání ukrajinské knihy: »Pokus mluvnice maloruského jazyka« (roku 1877), odůvodněný tím, že »nelze připustit tištění mluvnice jazyka, jenž je odsouzen k nebytí«. Zní to jako refrain proslulého výroku ruského ministra Valnjeva, jenž r. 1863 řekl na adresu ukrajinštiny: »Ne bylo, není a nesmí být.«

Původci zákona protiukrajinského z r. 1876 zapomněli na jedno: že nijakými vládními výnosy a ukazy nelze zničití národ. Lze jenom na čas zadržeti jeho přirozený rozvoj.

Zákon z r. 1876 nezničil ukrajinského národa. Ukrajinci, když byl jim znemožněn národnostní vývoj v Rusku, přenesli svoji buditelskou a obrodnou činnost do sousední Haliče, kde od 70. let pokračuje další vývoj ukrajinské národní myšlenky za společné součinnosti ruských a rakouských Ukrajinců.

2.

Z dějin obrození západní Ukrajiny.

Obrození západní čili rakouské Ukrajiny počalo se (aspoň v prvních svých projevech) neodvisle od národního obrození východní, to jest ruské Ukrajiny. Dlužno poznamenati, že první záblesky národního sebevědomí rakouských Ukrajinců jsou spjaté s vládními reformami, směřujícími »k povznesení ukrajinské (rusínské) národnosti vůbec a částečně jejího duchovenstva«.

Tato příznivá politika rakouské vlády byla podmíněna jednak diplomatickými důvody, jednak zásadami osvícenského absolutismu, jimiž řídil se ve své státní činnosti císař Josef II. (josefinism).

Je zcela přirozeno, že po připojení Haliče k Rakousku (1772) po prvním rozdělení Polska rakouská vláda mohla očekávati odpor se strany Poláků. S druhé strany obyvatelstvo východní

Haliče (Ukrajinci), ačkoli v národnostním ohledu nebylo vyhra-
něno, přece budilo u rakouské vlády obavy před možným irre-
dentismem. Rakousko, aby se zbavilo těchto nepříjemných mož-
ností, použilo universálního a zoručeného prostředku k sebeza-
chování: využítokovalo národního antagonismu mezi Ukrajinci a
Poláky a podporovalo jej. Poněvadž však tehdy ukrajinské oby-
vatelstvo bylo pohříženo v jakousi stagnaci, stísněno hospodář-
sky a sociálně a kromě toho odnárodněno ve vyšších svých
vrstvách, spatřovaly vládní kruhy vídeňské v podpoře národní
emancipace Ukrajinců nejlepší oporu pro svou politiku. Osví-
censký absolutismus Josefa II. s jeho reformami, směřujícími k
odstranění roboty, zvláště svými protikatolickými tendencemi
působil velmi blahodárně v této věci. Tím jednak bylo sociálně
a hospodářsky zlepšeno postavení ukrajinského rolnictva, čehož
následkem byl, že rolnictvo do jisté míry vymanilo se z pod jha
polské šlechty — jednak zlepšil se stav ukrajinského (unitského)
duchovenstva, které dříve v poměru k duchovenstvu katolické-
mu bylo na stupni pariů. Tyto vládní reformy byly základem,
z něhož vyšly první záblesky národního obrození haličských
Ukrajinců. K nim záhy přistoupily i reformy v organizaci ná-
rodních škol s vyučovacím jazykem ukrajinským.

Již Marie Terézie měla v úmyslu provést celou řadu reform
ve prospěch ukrajinského duchovenstva uherské Rusi, jichž vý-
sledkem bylo založení zvláštního duchovního učiliště
v Munkači. Roku 1774 založila ve Vídni seminář pro rakouské
unty (Barbareum). Roku 1784 podobný seminář založen
byl ve Lvově, a při lvovské universitě, zřízené téhož
roku, založeny ukrajinské kathedry; kromě toho při
universitě otevřeno bylo lyceum k přípravě ukrajinské mlá-
deže k vyššímu vzdělání.

Po smrti Josefa II. zavládla v Rakousku znovu reakce, ka-
tolictví dosáhlo opět starých výsad — a nástupce Josefa II.
ostře změnil politiku k haličským Ukrajincům. Jeho vláda uzna-
la obrození ukrajinského národa za nepotřebné, ba dokonce

shledala v něm i nebezpečí pro Rakousko. Ostatně i mezi Ukrajinci, správněji mezi ukrajinským duchovenstvem, jediným tehdy představitelem ukrajinského národa, příznaky národního obrození koncem minulého století změnou vládní politiky a sesílením vlivu katolického duchovenstva v Haliči (po konkordátu) pozvolna zanikly; ovšem u převážné většiny.

Teprve v třicátých letech XIX. století počíná v Haliči skutečné obrození ukrajinského národa, vzbuzené týmiž příčinami a motivy, jako u druhých národů.

Tou dobou pronikly do Haliče jednak myšlenky západoevropského romantismu a slovanského obrození, jednak spisy ruských Ukrajinců, zejména »Aeneida« Kotljarevského.

Konečné polské povstání r. 1830—31 a spolu s ním i revoluční literatura, určená pro Ukrajince a psaná ukrajinsky, rovněž působily na obrození haličské Ukrajiny. Ačkoli v této literatuře hlášána byla ideologie v duchu staré polské historiosofie idealisující polsko-ukrajinskou unii, přece svým ukrajinským jazykem docílila zcela opačných výsledků: působila na ujasnění a prohloubení národní samostatnosti Ukrajinců.

Nová perioda v obrození haličské Ukrajiny je úzce spjata s činností znamenité »ukrajinské trojice«: M. Šaškevyče, I. Vahylevyče a prof. J. Holovačkého. Působením jejich (zvláště neúnavného Šaškevyče) utvořil se neveliký kroužek, jenž vytkl si za úkol obnoviti přerušený styk ukrajinské inteligence s lidem a zjednatí právo živé řeči toho národa, přezíraného odnárodněnou ukrajinskou inteligencí, zjednatí právo »selskému žargonu«, »jazyku pastevců«.

Poněvadž většina buditelů byla z řad kněžských, počali užívati veřejně tohoto »chlopského« jazyka s kostelních kazatelen. Vlivem proudů z východní Ukrajiny členové tohoto kroužku počali studovati literaturu a historii ukrajinského národa. sbírali národopisný materiál, zaznamenávali národní písně a konečně pokusili se přizpůsobiti lidový jazyk spisovnému. Tak připraven byl roku 1834 k vydání první ukrajinský almanach »Zorja«

(Zorja, pisemce posvjaščenkoje ruskomu jazyku). Leč tomuto prvnímu pokusu na poli obrození haličské Ukrajiny nebylo souzeno vyjítí na světlo: »Zorja« padla za obět censure, ačkoli vídeňský censor, známý slavista Kopitar, nejen nenašel v ní nic nezákonného, nýbrž napsal o ní velmi vřelou a sympatickou recenzi. Almanach »Zorju« zničil lvovský censor, biskup V. Levytskyj. Viděl v něm zřejmý protest proti starým tradicím vysokého unitského duchovenstva, drzý pokus o zavedení živé lidově-národní řeči tam, kde dosud vládlo mrtvé »jazyčije«. Zkrátka, »Zorja« jako všetkyně obrozující se mladé, demokratické Ukrajiny padla za obět odrodilým strážcům starých zásad a názorů. A její nadšení tvůrcové byli vládou pronásledováni. Podobný osud stihl i druhý ukrajinský almanach, nazvaný »Rusaľka Dnistrova« (1837), který z důvodů censurních vytištěn byl v Budapešti. Vídeňský censor Kopitar, živě se zajímající o ukrajinské mladé hnutí, opět velmi sympaticky vyjádřil se o této druhé práci »trojice«. Vydavatelé tohoto almanachu, jakož i mnozí členové zmíněného kroužku, byli znovu stíženi vládními represemi. Vládní zvůli mladé hnutí na čas bylo zastaveno.

Rok 1848, který zasadil těžkou ránu západoevropskému starému režimu, způsobil také valné změny v rakouské říši. V tomto kritickém okamžiku rakouská vláda, majíc proti sobě silnou slovansko-uherskou opozici, znovu rozhodla se hledati opory u Ukrajinců, využítkovati jejich historického sporu s Poláky. Zcela neočekávaně, částečným působením náměstka haličského hraběte Stadionu (odtud také vznikla legenda, že Ukrajince vymyslíl vůbec hr. Stadion) — Ukrajincům dostalo se některých národně-politických práv. Předně bylo zlepšeno sociálně hospodářské postavení ukrajinského lidu zrušením roboty. Celou řadou politických a občanských reform Ukrajinci byli uznáni za samostatnou a rovnoprávnou národnost v Haliči. Ukrajinský jazyk znovu byl zaveden do obnovené lvovské university, jakož i do mnohých jiných škol s převážnou většinou

ukrajinských žáků. Tou dobou vznikla první politická organizace v Haliči »Ruška Holovna Rada« s 34 odbory v menších městech a městečkách.

Zajímavá národní profession de foi »Holovnoj Rady« vyložena je v několika deklaracích, zaslaných vládě.*)

Jak zřejmo, Ukrajinci ve svém prvním politickém vystoupení zdůraznili svou národní samostatnost a jednotnost jak s ruskou Ukrajinou, tak i s uherskou Rusí.

K vypracování programu kulturně osvětové práce svolán byl »Hlavní Radou« téhož roku (1848) Sjezd ruských učenců a milovníků lidové osvěty, dále založena byla »Haličsko-ruská Matice«, zřízen byl »Narodnyj Dom« a konečně počal vycházeti první ukrajinský list v Haliči, »Halickaja Zorja«, orgán »H. Rady«.

Celkem však ukrajinské hnutí r. 1848 — nehledě na politické a národnostní požadavky (z nichž nejdůležitější byl, aby Halič rozdělena byla na východní — ukrajinskou, a západní — polskou) — nebylo lidové, demokratické. Naopak, snad vlivem vládní »přízně« proniknuto bylo v první řadě živly krajně kon-

*) Nejdůležitější body těchto deklarací uvádím ve výňatecích. Tak v »Denkschrift der ruthenischen Nation in Galizien zur Aufklärung ihrer Verhältnisse« (31. VI. 1848) se praví: »Obwohl gleich den Polen dem grossen Slaven-Stamme angehörig, sind die Ruthenen von den Polen durch Sprache, Schrift, Gewohnheiten, Gebräuche und den kirchlichen Ritus verschieden; sie bewohnen einen der fruchtbarsten Landstriche Europas, denn sie sind in gegenwärtigen Süd-Russland, Süd-Ost-Polen, Galizien und Nord-Ungarn verbreitet und zählen 15 Millionen Seelen.« V memorandu z 21. VIII. 1848 (»Darstellung der gegenwärtigen Zustände in Galizien«) čteme, že: »Das ruthenische Volk bildet für sich eine eigene Nation, so wie die Russen, Czechen, Kroaten, Bulgaren, Polen und andere slavische Volksstämme«. Konečně v apelu na císařský sněm (25. VIII. 1848) myšlenka národní samostatnosti Ukrajinců vyjádřena je takto: »Würde man auch die Geschichte vertilgen, alle Bücher und Schriften verbrennen, es lässt sich dennoch ein grosses Volk von 15 Millionen Seelen, dessen Teil wir 2½ M. sind, mit blossen Worten nicht wegemonstrieren.«

servativními, loyálními, protiosvobozenskými, zkrátka takovými, které získaly tehdy Ukrajincům název: »Das treuste Volk, die Tiroler des Ostens«.

Vliv tohoto hnutí na lid byl velmi nepatrný. Hnutí toto v obrození haličské Ukrajiny znamená přechodní fási. A když v Rakousku znovu zavládla reakce a zároveň změnila se vládní politika vůči Ukrajincům, ruch ukrajinský zanikl.

Padesátá leta — doba všeobecné reakce — byla periodou silné stagnace kulturního a národního rozvoje haličské Ukrajiny. Tehdy jedinými projevy národního života byl t. zv. »obřadový boj« za očistu unitského ritu od latinsko-katolického nádechu, spory o užívání »graždanky« nebo církevně slovanské azbuky a konečně t. zv. azbukový boji, když r. 1859 náměstkem haličským, hrabětem A. Gołuchowským, byl podán návrh (vypracovaný Čechem J. Jirečkem) na záměnu kyrillice v ukrajinském písemnictví reformovanou latinskou abecedou českého typu. Protest Ukrajinců v tomto případě projeven byl s takovou živelní silou, že návrh Gołuchowského byl odvolán. Když po porážce v Itálii Rakousko znovu nastoupilo cestu konstitučních reforem, ukrajinští politikové nedovedli využítkovati tohoto okamžiku k dosažení národních a politických práv pro svůj národ. Nemnoho reforem dáno bylo Ukrajincům říjnovým patentem z roku 1860, ještě méně však rakousko-uherským vyrovnáním z roku 1867.

V politické výhodě na úkor Ukrajinců byli Poláci, kteří se postupně stali plnomocnými pány vnitřního života Haliče.

Rakouská vláda, nepotřebující již pomoci »východních Tyrolanů«, zůstavila Ukrajince na pospas osudu.

Zvolna a téměř nepozorovaně tvořila se vnitřní, sociálně politická diferenciacie haličské Ukrajiny. Počátek její sáhá již do roku 1848, kdy jednak vznikla konservativně klerikální »svatojiřská« čili »rutenská« strana, a jednak činností haličské

»trojice« položeny byly základy k pozdější straně »národovců«. Mezitím politickými nezdary haličských Ukrajinců, postupným sesilováním moci Poláků v Haliči a očividnou změnou vládní politiky vůči bývalým »východním Tyrolanům« s jedné strany, a s druhé pod nevymizevším ještě dojmem vojenské pomoci Ruska Rakousku v uherském povstání a do jisté míry stykem s ruskými slovanofily (Pogodinem) — vyvstal pozvolna v Haliči ještě jeden proud: Staroruský či moskvofilský, odchýlný jak od rakouského »rutenství«, tak i od ukrajinského »národnictví«.*)

Politická krise Rakouska (r. 1860—67) působila ještě mocněji na sesílení rusofilství mezi moskvofilý. Zvláště porážka Rakouska u Sadové. Haličtí moskvofilové kochali se nadějí, že Halič bude v krátké době okupována Ruskem.**)

Své »credo« (formuloval poprvé Naumovyč r. 1866 — jeden z předáků haličského moskvofilství — na lvovském sněmu) vyjádřili moskvofilové v »Slově« ze dne 27. července 1866. Nacionální ideologie moskvofilů jest známa, proto netřeba se

*) Toto »moskvofilství« u Ukrajinců jest zjevem úplně analogickým »rusofilstvu«, které se tak silně projevilo u všech malých slovanských národů na počátku jejich obrození. Ukrajinské moskvofilství, podobně jako slovanské rusofilství, bylo vyvoláno stejnými příčinami: vědomím vlastní slabosti, nedůvěrou k svým silám, idealisací politické mohutnosti »staršího bratra« — Ruska — a nadějí v jeho ochranu. Moskvofilům tento přechod od svého k ruskému při blízké plemenné příbuznosti Ukrajinců s Rusy zdál se dostižitelnějším a uskutečnitelnějším, než ostatním Slovanům. Jakožto zjev pasivní bylo ukrajinské moskvofilství (podobně jako slovanské rusofilství) vytlačeno živým hnutím, které ve svém vývoji úplně se opíralo o národní principy a v návratu k zapomenutému, uhnětenému lidu, k jeho čisté, živé řeči vidělo jedinou cestu k národnímu sebezachování, jakož i jistý úspěch národního obrození.

**) Jak tehdy moskvofilové mocně věřili v Rusko, vysvítá z této epizody, zaznamenané jistým ruským cestovatelem: Někteří lvovští moskvofilové konali pravidelné vycházky na Zámecký vrch a odtud vyhlíželi do dálky, »zda neblíží se osvoboditelské vojsko«.

(M. Hruševský j.)

o ní šířiti. Zamítli národní samostatnost ukrajinského národa a jazyka, dokazující, že haličtí Rusíni i ruští Malorusové tvoří část 60milionového, jednotného ruského národa, a že rusínská (resp. maloruská) řeč jest pouze dialektem spisovného jazyka ruského. Důsledkem této teorie bylo přijetí ruské kultury a spisovné ruštiny u haličských moskvofilů (ovšem pouze formální; fakticky jí neznají dosud). K tomu účelu moskvofilský spisovatel (Dědickij) napsal brožuru: »Za hodinu může se Malorus naučiti velkorusky«.

Historie pozdějších desetiletí úplně rozptýlila celou tu moskvo-filskou utopii. Haličské moskvofilství přes úsilnou ruskou podporu odumíralo s rozvojem a prohlubováním národního sebevědomí v haličské Ukrajině. A bylo by jistě doživořilo, kdyby nebylo před válkou k boji s národním hnutím ukrajinským uměle rozníceno jednak Všepoláky, jednak některými ruskými novoslavisty (Bobrinským, Gižickým), neuznávajícími ukrajinského hnutí a chovajícími přesvědčení, že Halič, Bukovina a Uherská Rus jsou »zabrané části Ruska«, obydlené pravým ruským lidem.

S počátku moskvofilství ovládalo velkou část haličsko-ukrajinské společnosti. Přiklonil se k němu také jeden z členů znamenité »trojice«, prof. J. Holovačkyj. V rukou moskvofilů ocitla se nejdůležitější národní zřízení: církevní bratrství »Staropigijský ústav«, potom »Národní dům« (založený roku 1848) a »Haličsko-ruská Matice«.

Přívrženci samostatné ukrajinské národnosti, t. zv. »měkcí« nebo »národnici«, v poměru k moskvofilům byli v patrné menšině. Nicméně hnutí s počátku pouze ukrajinkofilské či spíše kozakofilské, za krátkou dobu vzrostlo a vyhranilo se, šíříc se v ryze ukrajinské formě. Na jeho tvoření a formaci působily mocně vlivy z východní (ruské) Ukrajiny, které soustavněji počínaly vnikati do Haliče již od čtyřicátých let (M a k s y m o v y č). Poesie T. Ševčenska, a hlavně jeho »K o b z a r'«, učinily nemálo v tomto směru. Prvním krokem »národovců« bylo za-

ložení ukrajinského kulturně-politického spolku »Ruška Besida« ve Lvově (roku 1861), po něm následovalo založení »Ruského Lidového divadla«. Na literární kolbiště vystoupili týdeníkem »Večernyci« (1862), který však dlouho nevycházel. Nedlouhého trvání byly také »Meta«, »Nyva«, »Rusaľka« (1863—66). Za to následující orgán »národovců«, »Pravda« (1867—1880), již se udržel, což svědčí o vzrůstu a zmohutnění tohoto hnutí.

Své »credo« vyslovili »národovci« v otevřeném listě redaktoru časopisu »Rus« roku 1867.*)

Představitelem myšlenek a zásad tohoto creda byl právě časopis »Pravda«. Roku 1868 založili »národovci« »Prošvitu«,**) osvětový spolek pro lid, který později pojal do svého programu i národohospodářskou činnost. Moskvofilové reagovali na to založením rovněž osvětového »Spolku M. Kačkovského« (1874), který podobně jako jiné jejich podniky byl neplodným.

Následkem soustavného pronásledování ukrajinského hnutí v Rusku ruskou vládou — o čemž bylo pojednáno v předešlé kapitole — někteří ukrajinští činitelé přenášejí svou činnost do Haliče (P. Kuľyš) vůbec. Styk mezi ruskou a haličskou Ukrajinou jest stále čilejší a užší a rovněž působivější jsou vlivy východní Ukrajiny na další osudy národního obrození haličských Ukrajinců. Tak přispěním ruských Ukrajinců založeno bylo ve

*) Pro pochopení jejich národně politické ideologie zvláště důležitá a příznačná jsou tato místa zmíněného listu: »Národní strana... nejvýše ze všeho staví spravedlivé zájmy národa a jeho potřeby. Pánem, jenž uděluje jí instrukce, je sám národ, jeho dobro a čest... Především my, Rusíni (Ukrajinci), kteří milujeme svůj národ a žijeme pro něj... rozhodně zamítáme »pravý rutenismus«, zamítáme veškeru činnost, v níž naše národní záležitosti sloužily jenom ministerským záměrům, namířeným k záhubě a k ponížení důstojnosti našeho národa, jakož i ke škodě státu a k zadržení rozvoje slovanství... Jsme pevnými přívrženci zásady federativní v nejširším významu slova, rozumějíce tím federaci národů rakouských a nikoli federaci zemí koruny rakouské...«

**) Srov.: H. Boczkowski: Haličský ukrajinský osvětový spolek »Prošvita«. V »České Osvětě« 1914, č. 5. a 6.

Lvově »Tovarystvo imeny T. Ševčenka« (1873), změněné roku 1892 v »Naukove Tovarystvo imeny Ševčenka«, které se do dneška vyvinulo ve vědeckou instituci, podobnou akademiím věd u jiných národů.*)

V politickém směru »národovci« neudrželi se na výši svých zásad a požadavků, vyslovených v »credu«. V sociálně-politickém ovzduší Haliče zachovalo se velmi mnoho byrokraticko-klerikálních přežitků, t. zv. austro-rutenismu. Nelze se tedy diviti, že průběhem doby a vzrůstem strany »národní« její činnost přibrala toto »rutenské« zabarvení, které však nebylo zvláště silné. Zdálo se, že haličské ukrajinství stánuo znovu na mrtvém bodě svého rozvoje. Avšak tentokráte z dočasné této stagnace vysvobodila je neobyčejně plodná, kulturně-politická budiželská práce prof. M. P. Drahomanova, emigranta z ruské Ukrajiny (bývalého profesora university kyjevské a později bulharské university v Sofii).

Roku 1876 M. P. Drahomanov byl nucen z důvodů politických opustiti Rusko. V cizině (s počátku ve Vídni, později v Ženevě) zcela věnoval se sociálně-politické a publicisticko-literární práci. V Ženevě r. 1878 vydával »Hromadu«, v níž vykládal své národní, sociální a politické názory a zásady. Roku 1875 navázal osobní styky s haličskou Ukrajinou, živě se zajímaje o její osud. Dobře prozkoumal postavení jak Ukrajinců haličských, tak i uherských. Cílem Drahomanovým bylo, uvésti haličské ukrajinství na širokou cestu všeevropské kultury, zbaviti je starých »austro-rutenských« přežitků, zkrátka prolomiti čínskou zeď, oddělující Halič od Evropy. A jeho snahy v mnohém došly splnění. Mezi tehdejší ukrajinskou mládeží našel několik lidí, kteří ozvali se na jeho výzvu a přiklonili se k němu (byli to hlavně: O. Terlečkyj, publicista M. Pavlyk a znamenitý spisovatel a učenec dr. Ivan Franko). Od roku 1876 Ženeva (kde

*) Srv. H. Boczkowski: Ukrajinská Akademie věd. V »Čas. Musea Král. Českého«, 1916, č. 2.

se Drahomanov usadil) stala se střediskem, ne-li ukrajinského hnutí, tedy ukrajinské myšlenky. Roku 1890 žáci a přátelé M. P. Drahomanova založili radikální stranu, vystoupivši na jeviště sociálně-politického života říznou, leč racionelní kritikou tehdejšího kompromisu »národovců« s Poláky, který je znám pode jménem »nové éry«.

Činnost Drahomanova hluboce ovládala haličskou Ukrajinu, působíc mohutným vlivem na další její národně-kulturní rozvoj. Význam její velmi dobře vystihl ukrajinský publicista M. Lozynskyj, řka, že Drahomanov »prorazil haličským Ukrajincům okno do Evropy«.

Koncem XIX. století strana »národovců« zanikla, neboť r. 1900 umožněno bylo spojení národovců s umírněnými radikály, což mělo za následek utvoření nové strany: národně-demokratické.

Z levého křídla radikálů vznikla pak ukrajinská sociálně-demokratická strana, která zmohutněla v posledních několika letech.

Národní obrození haličské Ukrajiny na konci minulého století **de facto** nabývá všennárodního, všeukrajinského významu a významu. Ukrajinské hnutí, na Rusi násilně potlačované a zdržované ve svém vývoji ruskou vládou, přirozeně přešlo do sousední Haliče, která stala se střediskem dalšího všennárodního jeho rozvoje, kde vznikaly a zdokonalovaly se prostředky národního, kulturního a sociálně politického obrození ukrajinského národa, a odkud tato tvůrčí energie zpětnou vlnou plynula do utiskované východní Ukrajiny, do sousední Bukoviny a poslední dobou do zcela zapomenuté Uherské Rusi. — všude šíříc národní probuzení, všude rozptylujíc národní spánek a netečnost, všude zažehujíc pochopně národního sebevědomí, všude jsouc pohnutkou ku vzniku nových zdrojů samostatného národního bytí.

Spravedlivě tedy nazývá se Halič »Ukrajinským Piemontem«, čímž zdůrazněn jest její všennárodní význam pro celý ukrajinský národ.

Kromě tohoto, lze-li tak říci, čistě vnitřního významu, úspěchy a vzrůst národního obrození haličské Ukrajiny měly nemalý vnější význam, dobývající pro ukrajinské hnutí práv občanských a uznání těch, kdož pohlíželi na ně skepticky anebo je vůbec ignorovali.

»Rozvoj rozličných stran na národním ukrajinském základě,« praví v té příčině prof. M. Hruševský, »politická, hospodářská a osvětová organisace lidových vrstev, počátky politického a národního zápasu, silný, kulturní vzrůst, jeví se v úspěšné, zdárné vědecké činnosti v národním jazyce a v rozkvětu literatury, všechno to musilo vnutiti jiná ponětí o ukrajinství a rozptýliti mnoho mylných mínění o něm u cizích i svojích. Nezbytně musily zmizeti jak předsudky těch, kteří se dívali na ukrajinství jako na romantický archaism, neslučitelný s pokrokovým hnutím, tak i obavy těch ukrajinofilů, kteří chtěli ochrániti ukrajinské vrstvy před vlivem soudobých pokrokových směrů, bojíce se, že nadšená záliba v nich bude mítí za následek lhostejnost k ukrajinské otázce a k ukrajinské národnosti...«